

суспільства, ствердження гуманітарних цінностей. Народна дипломатія у цьому процесі більш реальна за сучасні недіючі закони.

Туристичний бізнес в цілому світі – один з найперспективніших напрямків підприємництва. З початку 60-х років туризм розвивається дуже динамічно. Прибутки від нього складають десятки мільярдів доларів США. Україна також має значні рекреаційні ресурси, що можуть виконати функцію двигуна ринкової економіки. Подолавши економічну кризу, можна реально збільшити прийом іноземних туристів в декілька разів. При реформуванні вищої освіти України доцільно використати новаторську Всесвітню декларацію вищої освіти для ХХІ століття, що прийнята Всесвітньою конференцією ЮНЕСКО у жовтні 1998 р. Сьогодні є реальна можливість значного підвищення наукового потенціалу в галузі туризму¹⁷.

Вихованці Донецького інституту туристичного бізнесу (президент Г.В.Кузьменко) вже здійснюють свій гідний внесок у розв'язання цієї важливої проблеми молодого української держави.

- 1 Правда через роки. – Донецьк: Либідь, 1995. – С. 6;
- 2 Там само. – С. 3;
- 3 Там само. – С. 39;
- 4 Енциклопедія українознавства. Т.3. – С. 1099; История советского рабочего класса. – М., 1984. – Т.3. – С. 113;
- 5 Лаврів П. Історія Південно-Східної України. – Львів: Слово, 1992. – С. 122; Моя земля – земля моїх батьків – Донецьк, 1995. – С. 54;
- 6 Комсомолец Донбасса – 1964. – 15 янв.
7. Верт Н. История советского государства, 1900-1991. – М., 1995. – С. 22.
- 8 Зевелев А. Истоки сталинизма. -М.: Высшая школа, 1990. – С. 17;
- 9 Вісник профруху України. – 1929. – № 24.
- 10 Дедалевський Я. Робітництво і більшовизм. – Роттердам, 1948. – С. 24.
- 11 Лихолобова З.Г. Поступь новаторов. – Донецьк: Донбас, 1976. – С. 86.

- 12 ЦДАГО України. – Фонд 1. – Опис 6. – Спр. 439. – Арк. 99.
- 13 Медведев Р. Связь времен. – Ставрополь, 1992. – С. 224
- 14 Краснонос Ю.Н. Формирование кадров рабочих угольной промышленности Украины. Дис. канд. наук. – Донецьк, 1995. – С. 126.
- 15 Статистичний щорічник України за 1997 рік. – К., 1999. – С. 98.
- 16 Програма «Україна-2010». – К., 1999. – 92 с.; Грачова Л., Попович С. Туризм в Україні на зламі тисячоліть. // Мат-лы 3-ей Междунар. науч.-практич. конф. – Славяногорск, 1999. – С. 61.
- 17 Всемирная декларация о высшем образовании для ХХІ века: подходы и практические меры alma mater // Вестник высшей школы. – 1999. – № 3. – С. 29-35.

Євген Бевзюк

НОВІ НІМЕЦЬКІ ЕЛЕКТРОННІ ДЖЕРЕЛА ДО ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ ЛУЖИЦЬКИХ СЕРБІВ

На території Федеративної Республіки Німеччини до теперішнього часу збереглася малочисельна автохтонна група слов'ян – лужицькі серби, яка нараховує близько 40 тис. осіб. Це – реліктові залишки колишніх полабських слов'янських племен. На межі I та II тисячоліть н.е. лужичани втратили політичну незалежність і потрапили в коло західного цивілізаційного впливу. З цього часу історична доля етносу стає невід'ємною частиною складного шляху німецького народу, для якого суспільна еволюція в основному проходила під гаслами ідей гуманізму та філософії національної індивідуальності. Весь розвиток матеріальної та духовної діяльності сербів-лужичан, його об'єктивні та суб'єктивні наслідки тісно пов'язані з життєвою і культурною практикою титульного німецького етносу. Але динамічний характер сучасності, глобалізація світу внесли серйозні корективи в процес подальшої еволюції національності, відкрили нові можливості для розширення міжетнічних та

міжслов'янських контактів. Ці контакти на протязі багатьох віків відігравали значну роль у культурному обміні, що мало позитивні наслідки для збереження лужицької етнічної спільноти від повної асиміляції та «германізації».

Серболужичани, невеликий за чисельністю слов'янський етнос, на сучасному етапі використовують в інтересах збереження і пропаганди власної національно-культурної специфіки можливості всесвітньої інформаційно-комунікаційної мережі – Інтернету. Він став важливим додатковим джерелом міжетнічного спілкування, засобом глобального поширення відомостей про культуру, науку, суспільно-політичне та громадське життя лужичан. Крім того, у світовій комунікативній мережі представлена значна кількість різноманітної інформації, розміщені офіційні урядові та інші документи, зокрема щодо правового поля життєдіяльності сербів-лужичан у ФРН. Все це покликано задовольняти наукові потреби дослідників та допитливість аматорів. Тому використання мережі Інтернету для розширення кола джерел із вивчення минулого і сучасного лужицьких сербів являє значний інтерес для професійних істориків-сорабістів, в т.ч. українських. Тема залучення електронних джерел до історичних досліджень взагалі недостатньо висвітлена в українській історіографії.

З кінця XX ст., як засвідчує проведений нами аналіз, геополітичні та етнополітичні чинники стали головними причинами досить широкого висвітлення на сторінках електронних засобів Німеччини та інших європейських країн історичного минулого та сучасності лужичан. На українських порталах і сайтах Інтернету, навпаки, практично не розміщена інформація, яка була б присвячена лужицьким сербам або хоча б окремим сторінкам їх життя. Але дуже багато відомостей про етнос можемо знайти на російських та німецьких сайтах.¹

Особливо цікаву групу електронних джерел представляють інтернетівські сайти німецьких науково-дослідних установ, що вивчають проблематику лужичан. Провідна установа, яка спеціалізується на дослідженні історії та культури сербів-лужичан у ФРН – Сербський Інститут в м.Будишин (нім. – Бауцен). Інститут водночас – популяризатор і хранитель національно-культурної спадщи-

ни лужицьких сербів, який під'єднаний до мережі Інтернету. На сайті інституту міститься скорочена історична довідка про даний науковий заклад, відкритий в 1951 р. Після об'єднання Німеччини в єдину державу, колишній Інститут Серболужицького народознавства був реорганізований в Сербський Інститут. Йому наданий своєрідний статус державно-приватної установи, що дозволяє мати політичну і фінансову підтримку з боку офіційної німецької влади.² У цій науковій установі працюють дослідники різних спеціальностей – історики, мовознавці, етнографи, фахівці-культурологи. Після оновлення закладу, йому було підпорядковано Сербський культурний архів та Сербську центральну бібліотеку. Інститут займається видавничою діяльністю, веде значну координаційну роботу між різними державними установами, національними та громадськими об'єднаннями.³ На сторінках свого періодичного органу «Літопис» (видання започатковане в XIX ст.) вони публікують праці національних, німецьких та зарубіжних сорабістів.

Новинкою з-поміж праць Сербського Інституту у 90-ті роки XX ст. стало щорічне видання електронної версії серболужицької бібліографії. Вона містить бібліографічні покажчики з таких розділів, як історія, мова, література, народознавство. До уваги відвідувачів електронної сторінки представлені сорабістичні праці, надруковані в період з 1996 по 1999 рік включно.⁴ Сербський інститут надає користувачам нової бібліотеки послугу по ознайомленню зі своїми науковими проектами, бібліотекою та архівом в електронному варіанті чотирма мовами – німецькою, англійською, верхньолужицькою та нижньолужицькою. Поглиблення спеціалізації інституту привело до його розподілу в 90-ті роки на відділи: соціально-культурної історії, мовознавчих і народознавчих досліджень та наукову групу, яка займається проблемами нижньолужицького регіону, його минулим та сучасністю.

Сьогодні проблемою багатовікового існування лужицьких сербів в умовах повного оточення домінуючим німецьким етносом, його трансформацією до європейського мультикультурного суспільства займається 20 наукових співробітників та 13 працівників різного, в т.ч. адміністративного, призначення. Життєвою філософією інституту стало відмова від ідеологізації та політизації сора-

бістики. Згідно статуту Сербського інституту він «... повинен практичною своєю діяльністю підтримувати, розвивати сербську мову, культуру та науку, яка органічно поєдналась із загальним німецьким науковим ландшафтом, але при цьому зберігає елементи етнічної своєрідності.»⁵ Крім суто дослідницької спрямованості, метою серболужицького наукового закладу є просвітницькі заходи, підтримка та пропаганда національних культурних установ, шкіл, проведення різних заходів, які презентують малочисельні залишки полабського слов'янства не тільки громадянам ФРН, а й європейській спільноті.

Серболужицький науковий центр чимало робить у справі популяризації своїх тематичних планів. Видання електронної версії науково-дослідних планів Сербського інституту стало регулярною практикою. Мета таких демонстрацій повинна привернути увагу до тематики інституту, ознайомити з ними славистів різних країн.⁶ Лужицька наука важлива не тільки для народного просвітництва або як об'єкт академічного інтересу, вона, насамперед, служить національним тезаурусом, джерелом, яке поряд з етнічною свідомістю, підтримує національність у протистоянні асиміляції.

Та навіть відхід Федеративної Німеччини від директивного керівництва національним розвитком лужичан у 90-ті роки не привів до радикального покращення ситуації щодо стабілізації чисельності серболужичан, яка вже протягом XIX-XX ст. зменшилася більш ніж у 4 рази. Негативним чинником прискорення асиміляційних процесів у лужицькому середовищі стала криза національно-специфічного шкільництва і мовлення. У 1991 р. був закритий Сербський педагогічний інститут в місті Будишині. З цього часу підготовка кадрів учителів для меншин здійснюється в Лейпцігському університеті.⁷ Прихильники традиції викладання у школі лужицької мови відзначили певне зниження в етносередовищі меншини інтересу до рідної мови, вони справедливо вважають останню найважливішим фактором національної ідентифікації. Тому працівниками інституту зроблена спроба апробації нової форми навчання, так званого міжнародного канікулярного курсу, метою якого є підготовка фахівців з серболужицької мови і культури, збереження двомовності.⁸

В галузі дослідження слов'янських мов крім Сербського інституту плідно працюють науковці Потсдамського університету. При ньому в 1994 р. створено Інститут славистики.⁹ Фахівці цієї установи спеціалізуються на теорії слов'янських мов, її семантики та лінгвістики. Така мовна спрямованість наукових планів є, певним чином, закономірним явищем. В умовах існування поліетнічної Європи, мова залишається найяскравішим елементом національної ознаки, проявом духовної культури, засобом спілкування. Організація і проведення системних мовознавчих досліджень академічними німецькими центрами свідчить про їх толерантність та певну спрямованість в напрямку розбудови мультикультурного суспільства.

Задовольняти інформаційні потреби сербів-лужичан у ФРН покликані часопис «Serbske powiny», (тираж 1600 прим.) та журнал «Rozhled» (тираж 1000 прим.)¹⁰. Лужицькомовна преса постійно інформує про суспільне та духовне життя національності, виконує науково-просвітницьку функцію й підтримує національну свідомість.

Виняткове значення для громадсько-культурного життя автотонних слов'янських жителів Бранденбургу та Саксонії має «Домовина» – союз лужицьких товариств. Він об'єднує місцеві організації Будишина, Каменца, Гродка, Хошебуса, Любіна та ін. міст, координує діяльність різних національних товариств та колективів, є дієвим засобом проти об'єктивно існуючої асиміляції. Про його традиції, успіхи, проблеми можна дізнатись з сайту «Домовина».¹¹ На ньому розміщена рубрика «Сербська література і німецька мова», в яку включені матеріали таких тематичних розділів, як белетристика, музика, мовознавство, дитячі книжки, словники, історія культури, суспільна історія, лужицькі новини.¹²

Та крім об'єктивних проблем етносу існують складності суб'єктивного характеру. Потреби проведення роз'яснювальної та агітаційної роботи, достатньо висока вартість поліграфічних ЗМІ, необхідність підтримки культурних інституцій серболужичан привели до того, що поряд з власними фінансово-матеріальним механізмом на земельному рівні створений фонд розвитку національності. В «Європейській хартії регіональних мов і меншин» наголошується про необхідність «застосовувати існуючі механізми фінансової допомоги»¹³ національним меншинам, а конкретна практика їх

реалізації покладена на керівництво держав – членів Ради Європи, до складу якої входить і Німеччина.

Для забезпечення культурно-громадської та політичної потреби етносу в ФРН була заснована Фундація, куди вносяться кошти на вище згадані потреби. Згідно з існуючим розподілом, бюджет Фундації формується таким чином: половина грошей надається федеральним урядом, 1/3 виділяється з бюджету Вільної Землі Саксонії, решту суми, тобто 1/6 від загального числа, надає Земля Бранденбурґ.¹⁴ Інтернет-публікації констатують: Німеччина на підтримку культурних потреб лужичан виділяє до 30 млн. марок щорічно.¹⁵ Це значний внесок федеративного уряду в напрямку матеріального забезпечення біокультурного майбутнього слов'янського етносу.

Правова база та система національного забезпечення серболужицької меншини у Німеччині має свою історію та перманентно вдосконалюється. Про це можна дізнатися на різноманітних, зокрема персональних сайтах, які створені працівниками урядових установ, вченими, в т.ч. істориками. В цих матеріалах нерідко згадується про 40-річний політико-ідеологічний антагонізм, який існував між Західною та Східною Німеччиною. Та це не перешкодило трансформації «Закону про захист прав серболужицького населення» від 23.03.1948 р., розробленого і схваленого у колишній НДР, в сучасний «Лужицький закон», прийнятий у ФРН у січні 1999 р. Саксонським парламентом.¹⁶

Об'єднання двох німецьких держав привело до змін в адміністративно-територіальному устрої. Колишня реформа 1952 р., в результаті якої на території НДР було створено 14 округів, не тільки зруйнувала старі, історично існуючі земельні традиції, але й погіршила умови для культурно-національного життя серболужичан. Так, представники цієї етнічної меншини, які мешкали у Верхній Лужиці, в результаті реформи були розділені окремими кордонами на дві частини. Такий поділ не задовольняв не тільки лужицьку меншину, але, насамперед, й пануючу німецьку більшість. В оновленій Німеччині, згідно з федеральною конституцією та відповідно до «Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 р.», в якій писалось, що «зміни територіальних кордонів місцевих властей не можуть здійснюватися без попереднього з'ясу-

вання думки відповідних місцевих общин...»¹⁷, був проведений земельний устрій, який більш відповідав традиційно існуючому раніше етнотериторіальному розподілу. Федеративний устрій – це історична спадщина Німеччини, яка на протязі віків була роздроблена на велику кількість різних за величиною держав, а після їх об'єднання в 1871 р., весь час залишалась федерацією. Виняток складають дванадцять років нацизму та чотири десятиріччя розрізненого існування ФРН та НДР. В останній федеративний принцип був скасований.

Сьогодні Нижня Лужиця та окрема частина Верхньої Лужиці входять до складу Землі Бранденбурґу, а більша частина Верхньої Лужиці є складовою Вільної Землі Саксонії. За етнологічним дослідженням працівників Сербського інституту та, виходячи з статистичних даних, які розміщені на електронній сторінці, присвяченій Німеччині, на територіях двох земель, площа яких складає 47,9 тис. кв. км, проживає 6,6 млн. громадян Німеччини,¹⁸ з них тільки 40 тис. осіб вважають себе нащадками колишньої групи полабських слов'ян. Серболужичани проживають нерівномірно та некомпактно в різних округах Бранденбурґа та Саксонії, складаючи при цьому лише 0,7 відсотка від загальної чисельності мешканців цих земель.¹⁹ Тому новий радикальний перерозподіл сфери федерально-земельного устрою на етнічно-лужицькій базі навряд чи гармонізує міжнаціональні відносини, а припущення щодо «об'єднання усіх заселених серболужичанами земель в одну адміністративно-територіальну одиницю, що могло б створити сприятливі умови для їх культурно-національного життя»,²⁰ має скоріше гіпотетичний, ніж можливий практичний характер.

Певну низку офіційних документів, які регулюють правовий статус лужичан, можна знайти в Інтернеті на представницьких федеральних та земельних сайтах. Федеративна Німеччина намагається конкретніше наблизитись до сучасних правових норм щодо захисту національних меншин. При цьому влада враховує не тільки власні історичні традиції, що склалися за багато віків, але й загальноєвропейські вимоги, щодо збереження яскравої національної палітри Старого Світу. В Ст.23 німецької Конституції задекла-

ровано принципи прихильності ФРН завданню створення об'єднаної Європи²¹, а звідси – ставлення до нормативних актів, що видаються спільноту. Їх ґносеологічне коріння базується на західноєвропейських традиціях, в яких суб'єкти права від загального поняття «національна меншина» конкретизуються в окремі величини, по відношенню до яких держава бере зобов'язання про «збереження та подальше здійснення прав і основних свобод кожної людини». ²² Саме поняття «національність» для громадян ФРН, як європейців, поступово стає категорією етнокультурною, звільненою від раніше домінуючого етнополітичного або етноекonomічного змісту.

На сайті Вільної Землі Саксонії розміщена Земельна Конституція, котра містить Ст.2., в якій закріплено право етнічної меншини на власну національну символіку та прапор, при цьому наголошується на «рівноправності національних кольорів та герба сорбів поряд з прапором і гербом Землі». ²³ Саме з метою врегулювати складний механізм міжнаціонального співіснування в Конституції Саксонії зафіксовано:

1. До народу Вільної Землі Саксонії належать громадяни німецької, сербської та інших національностей. Земля визнає їх право на Батьківщину.
2. Земля гарантує та захищає права національних та етнічних меншин німецького громадянства на збереження ідентичності, а також збереження мови, релігії, культури та традицій.
3. Земля поважає національні меншини, які законно перебувають на Земельній території. ²⁴

У Європі зараз чимало прикладів продуктивного висвітлення історії малочисельних етнічних спільнот на сторінках Інтернету. Із сайтів ландтагу Бранденбурга можна дізнатись про правову політику щодо серболужицького населення, закладену в Земельній Конституції. Певний інтерес являє §2 згаданої статті. В ньому підкреслено, що: «Земельний уряд сприяє збереженню культурної автономії лужичан також за кордонами Землі». ²⁵ Таким чином, якщо під культурною автономією розуміти право етносу самостійно, без втручання держави здійснювати заходи, спрямовані на підтримку власної культури в межах певної території, то земель-

ний уряд бере на себе зобов'язання підтримувати серболужицьку спільноту, що мешкає не тільки в межах етнічних кордонів Бранденбурга і Саксонії, але й на території усієї федерації.

Здійснений нами короткий огляд німецьких електронних джерел з історії та сучасності невеликої слов'янської спільноти у ФРН – лужицьких сербів, засвідчує, що вони представницьки та різнобічно представлені на сторінках Інтернету. Такий підхід є свідченням цивілізованості та здатності високорозвинутого європейського мультикультурного суспільства до толерантного поліетнічного співіснування. У ньому робиться чимало для збереження національно-культурної специфіки і невеликих «реліктових» етногруп, в т.ч. лужицьких сербів.

Інтернет, як сучасна комунікаційна технологія, надзвичайно збільшив можливості наукового пошуку необхідної для дослідника інформації, став джерелом і банком знань для різних наукових галузей. В історичних дослідженнях величезний масив інформації на сайтах Інтернету зараз взагалі набирає характеру специфічного, точніше – окремого т.зв. електронного джерела чи групи джерел. Історія, що серед суспільних дисциплін є чи не найбільш консервативною в силу спрямованості основного свого вектору досліджень у минуле, не може ігнорувати на сучасному етапі новітні технології, зокрема, комунікаційні. Отже, історична наука неминуче вимушена сприймати й використовувати досягнення «інформаційної революції», насамперед Інтернет.

¹ Див.: <http://www.sorben.de>; <http://www.domowina.de>; <http://www.lusatia.de/~fm>; <http://serbski-institut.lusatia.de>; <http://www.kamenz.de/schulen/ralbitz>; <http://www.shuttle.schule.de/km/sulacisinskeho>; <http://www-user.tu-cottbus.de/Sorben>; <http://www.Bautzen.de>; <http://www.mdr.de/sachsen/radio/sorbisch/sradio.htm>; <http://www.uni-leipzig.de/~sorb/>; <http://www.wh2.tu-dresden.de/~wito/serbja.html>; <http://www.wh2.tu-dresden.de/~wito/serbsce.html>; <http://www.wh2.tu-dresden.de/~wito/lozyholc.html>; <http://www.wh2.tu-dresden.de/~wito/>

- pawk.html ; <http://home.t-online.de/home/320006923711/index.htm> ; <http://home.t-online.de/home/03591600083-0001/sms.ra~1.html> ; <http://www.uni-lueneburg.de> ; <http://www.serbja.de/kultura/talent.98/> ; <http://www.serbja.de/Ostern.html> ; <http://www.serbja.de/politika/Witaj.html> ; <http://www.serbja.de/diversa/AdrUbersicht.html> ; <http://www.tu-cottbus.de/cottbus.html>.
- 2 Das institut. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 3 Stiftung fur das sorbische Volk. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 4 Wuberkowa bibliografija.Stavizny.Literatura.Recespyt.Ludoweda. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 5 Aufgaben des Instituts. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 6 Institutny plan. <http://www.serbski-institut.de>. Також див. Schriften des Sorbischen Instituts/Spisy Serbskeho Instituta. <http://www.serbski-institut.de/spisy>.
 - 7 Uni Leipzig Institut fur Sorabistik. <http://www.un-leipzig.de/>
 - 8 Internationale Ferienkurse für sorbische Sprache und Kultur. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 9 Universität Potsdam. Institut fur Slavistik. <http://www.uni-potstam.de/u/slavistik>.
 - 10 Aut gabendes Instituts. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 11 Domowina. <http://www.domowinaverlag.de>.
 - 12 Literatur in sorbischer und deutscher Sprach. http://www.buchhandel.de/domowinaverlag/_vti_bin/shtml.dll/index2.
 - 13 Європейська хартія регіональних мов і мов меншин. // Бюлетень центру інформації та документації Ради Європи в Україні. – № 9. – 1997. – Ст.11. п.1.
 - 14 Лужицькі серби. Посібник з народознавства. За ред. В.Моторного та Д.Шольце. – Львів-Будишин: Місіонер, 1997. – С.74.
 - 15 Портников В. Другие сербы. <http://www.russ.ru/politics>.
 - 16 Zur geschichte der sorben. <http://www.serbski-institut.de>.
 - 17 Європейська хартія місцевого самоврядування. 1985 р. // Бюлетень Центру інформації та документації Ради Європи в Україні. – № 2. – 1997. – С.5.
 - 18 Германия. Земля Саксония. Земля Бранденбург. <http://germany.ural-business.ru/20009>.
 - 19 Розраховано за: <http://germany.ural-business.ru/20009>.

- 20 Лужицькі серби. – С.64.
- 21 Конституция ФРГ. – Ст.23.п.1. <http://www.germany.ru>.
- 22 Рамкова конвенція про захист національних меншин. – 1995. / Бюлетень центру інформації та документації Ради Європи в Україні. – № 9. – 1997. – С.33.
- 23 Verfassung des Freistaat Landes Sachsen.-Art.2.p.4. <http://www.landtag.sachsen.de>.
- 24 Verfassung des Freistaat Landes Sachsen – Art.5. p.1. <http://www.landtag.sachsen.de>.
- 25 Verfassung des Landes Brandenburg. Art.25.p.2. <http://www.Brandenburg.de/land/ifdbbg/gesetze>.